
RECENZE A ANOTACE

KOČIŠKOVÁ, Jana

Ženy v politice. Role a postavení vrcholných političek v Československu 1948–1968

► Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2021. 398 s.

Za posledních dvacet let vzniklo mnoho publikací a absolventských prací k dějinám žen. Zasloužila se o to mimo jiných také PhDr. Hana Havelková, Ph.D., vynikající pedagožka a feministka, která stála u zrodu oboru genderových studií na FHS UK. Zemřela nedávno, v roce 2020, ale semínko, jež zasadila, již přináší svoje plody. Za jeden z nich může být považována i kniha Jany Kočíškové *Ženy v politice*, která také Hanu Havelkovou v úvodní, teoretické části cituje. V původní verzi šlo o text disertační práce a vychází z autorčina dlouhodobého odborného zájmu v rámci studia politologie na FF UK.

Kniha si vyžádala multidisciplinární přístup na pomezí historiografie, komparativní politologie, sociologie a genderových studií. Použitými metodami byly vedle historických analyticko-syntetických přístupů a analýzy relevantních pramenů české i zahraniční literatury též orální historie a biografický přístup k životním osudům vybraných političek a dále metody používané pro výzkum dějin žen a genderová analýza. Cílem studie ovšem nebyla analýza genderového diskurzu, její hlavní těžiště zůstalo v oblasti politické vědy a české politické historie.

V první kapitole se autorka zabývá historií ženské politické participace v českých zemích od konce devatenáctého století do roku 1948. Zkoumá zde kulturní faktory, kdy problematiku působení žen ve vrcholných politických funkcích zasazuje do širšího kontextu české tradice politické participace žen a v ní převládajících tendencí. Bere v úvahu historické pozadí a počátky politické aktivity žen v Československu. Za zásadní milník považuje zavedení všeobecného aktivního a pasivního volebního práva pro ženy spolu se vznikem Československé republiky v roce 1918, které vstoupilo v platnost s přijetím Ústavy v roce 1920. Vše je podepřeno četnou českou i zahraniční literaturou.

Druhá kapitola pojednává o emancipaci žen v socialistické ideologii a posléze popisuje pokusy o její aplikaci do každodenní reality v SSSR a v lidově demokratickém Československu. Autorka cituje významné socialistické myslitele a myslitelky, například Charlese Fouriera, Naděždu Krupskou, Claru Zetkinovou, Augusta Bebela, ale zejména Friedricha Engelse a Karla Marxe. Socialismus hlásal úplnou rovnost všech lidí, dosažení ženské rovnoprávnosti s mužem bylo považováno za samozřejmý výbytek nového systému, v němž bude žena osvobozena z kapitalistického vykořisťování neplacené domácí pracovní síly. Tento její potenciál měl být dán do služeb nového systému.

To však byla pouze teorie, důležité je podívat se, jaký byl rozdíl mezi touto komunistickou ideologií, tedy oficiální propagandou zaměřenou na roli „nové ženy“, a na druhé straně realitou každodenního života, která se od slibů komunistické strany značně lišila. Aktivním propagátorem ženské emancipace byl nepochybně Vladimír Iljič Lenin. Dle něj bylo zapotřebí osvobodit ženy od práce v domácnosti. V roce 1920 pak byly povoleny potraty a jednodušeji dosažitelné byly pro ženy také rozvody. To se radikálně změnilo s nástupem J. V. Stalina k moci. Ten rozvody opět zpřisnil a v roce 1936 zakázal interrupce. Chtěl zejména doplnit stavy obyvatelstva, které bylo zdecimováno po dvou světových válkách. Po Stalinově smrti se vše opět změnilo, znovu se začal klást důraz na ženskou emancipaci. Ideálem se staly komsomolky, jeřábnice, bagristky a údernice v továrnách. Avšak přes to všechno se ženy dostávaly jen velice zřídka na nejvyšší rozhodovací pozice ve státě či v hierarchii komunistické strany.

V Československu přejímala Komunistická strana rozhodnutí a doporučení ze Sovětského svazu. K zajištění větší participace žen na veřejném životě byly zřizovány u městských, obvodních i místních národních výborů výbory žen a byla prováděna s nimi spojená osvětová činnost. Zde se však oficiální proklamace a politika zapojování žen do veřejného života setkaly s velmi tuhým odporem, vycházejícím z přetrvávajících předsudků a kulturní tradice, především ve venkovských oblastech. Rezervy měla státní politika také v kolektivním zajišťování služeb a institucí, které měly ženám ulehčit v péči o domácnost, ženy tak pracovaly tzv. na dvě směny. Navíc nebyly rovnoprávně odměňovány, šlo zhruba o 60–80 % mezd jejich mužských kolegů. Přesto autorka konstatuje, že přes všechny zmíněné nedostatky není možné popřít výrazný přínos státní socialistické politiky ke zvýšení rovnoprávnosti žen a mužů v Československu.

Třetí kapitola se zabývá faktory institucionálními. Pojednává o typu politického režimu, o druhu volebního systému a o kvótách pro počty žen v politice. Během let 1948–1968 prošel politický systém řadou vnitřních proměn. Od prvotní, nejreprezivnější a prakticky totalitární fáze po období pražského jara 1968, které se odborně označuje jako demokratizující se posttotalitarismus. Nejvyšší rozhodovací pravomoc v Československu mělo politbyro či předsednictvo ÚV KSČ, které na základě demokratického centralismu a kádrové politiky řídilo veškeré státní, stranické i společenské organizace a instituce. Do této mocenské skupiny se za sledovaných dvacet let dostaly pouze dvě ženy: Marie Švermová a Ludmila Jankovcová. Co se týče zákonných kvót

pro počty žen v politických funkcích, v Československu se v letech 1948–1968 žádné neuplatňovaly.

Velmi rozsáhlá je kapitola čtvrtá, která pojednává konkrétně o ženách v Národním shromáždění po roce 1948. Zabývá se například osudy nekomunistických političek, činností poslankyň na půdě Národního shromáždění, jejich působením v ženských organizacích, ale také věkem poslankyň, původními profesemi političek, předpoklady pro politickou kariéru žen, mimoparlamentní aktivitou a veřejným působením poslankyň, sladěním pracovního a rodinného života a v závěru pak Národním shromážděním v osudovém roce 1968, tak jak ho prožívaly ženské aktérky.

Pátá kapitola se pak věnuje ženám ve vrcholných pozicích v ÚV KSČ.

Konečně kapitola šestá popisuje příběhy žen/političek ovlivněných druhou světovou válkou. Věnuje se komunistickému odboji z pohledu žen, političkám vězněným během druhé světové války a rovněž slovenským političkám a jejich účasti na Slovenském národním povstání. Právě poslední kapitola je nejvíce čtivá, přestože není úplně vyčerpávající. Zde autorka také odkazuje na další sekundární literaturu.

Celkově je v celé práci znát poctivá práce s prameny a jejich následnou interpretací. Vyčerpávající je rovněž seznam literatury a dalších zdrojů. Součástí knihy jsou také různé tabulky a přílohy k tématu a též obrazová příloha jednotlivých poslankyň. Dobrým nápadem, ač to nebylo cílem knihy, by byly krátké životopisné medailonky k jednotlivým poslankyním. Zde se však musíme spokojit se jmenným rejstříkem a s poznámkami pod čarou. Autorka také prošla nespočet stenoprotokolů a tyto záznamy umně přetavila do čtivého textu. Lze tak konstatovat, že kniha je velice přínosným textem k dějinám žen v naší zemi.

Pavla Janečková Zejdová

TOMEK, Prokop

Příslušník StB Miroslav Pich-Tůma. Příběh opravdového komunisty

► **Cheb: Svět křídel, 2022. 327 s.**

Autorem knihy *Příslušník StB Miroslava Pich-Tůma. Příběh opravdového komunisty* je obecně uznávaný a velice zkušený historik, signatář Charty 77 Prokop Tomek. Tento český odborník na soudobé dějiny působil řadu let ve Vojenském historickém ústavu a momentálně pracuje v Ústavu pro studium totalitních režimů, kde vede projekt Dějiny státní bezpečnosti 1969–1989. Prokop Tomek již zpracoval celou řadu témat československých soudobých dějin. Svoji pozornost soustřeďuje během dlouholetého bádání nejen na bezpečnostní složky, ale také například na související problematiku druhého a třetího odboje, československého exilu (zejména zahraničního rozhlasového vysílání), ovšem rovněž na přítomnost sovětských vojsk v bývalém Československu, Československou lidovou armádu v období normalizace a její působení ve vojenském paktu Varšavské smlouvy. Mezi jeho dříve napsané monografie patří například *Okres na Východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*¹, *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*², je také společně s Ivo Pejčochem spoluautorem knihy *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB popraveni v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*³.

Nejnovější kniha Prokopa Tomka *Příslušník StB Miroslava Pich-Tůma. Příběh opravdového komunisty* je zaměřena – jak napovídá samotný název díla – na již

- 1 TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- 2 TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha: Vyšehrad, 2009.
- 3 PEJČOCH, Ivo; TOMEK, Prokop. *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB popraveni v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*. Cheb: Svět křídel, 2013.

zmíněné bezpečnostní složky. Jedná se o monografii s biografickými prvky pojednávající o životě jedné ze symbolických postav období roku 1948, kdy komunistická strana upevňovala svou moc v tehdejším Československu, příslušníka Státní bezpečnosti Miroslava Picha-Tůmy. V publikaci čtenář narazí také na krátké životopisy dalších příslušníků tehdejšího bezpečnostního aparátu a jeho nebezpečných agenturních spolupracovníků z inkriminované doby.

Kniha je rozdělena do devíti hlavních kapitol, které autor určil dle životních etap Miroslava Picha. První tři části se zabývají Pichovým předválečným životem, jeho anabází v Sovětském svazu a jeho angažovaností v partyzánském hnutí. Následující čtyři kapitoly jsou již věnovány jeho stranickým aktivitám a jeho úloze v bezpečnostních složkách. Poslední dvě kapitoly se poté zaobírají Pichovou poslední životní fází, kdy se on sám a celá společnost vyrovnávají s jeho zločinnou minulostí v řadách StB.

Tyto základní části monografie jsou dále děleny do nespočtu kratších tematických podkapitol, což jistě ocení nejen čtenář či badatel při četbě textu plného faktografických a biografických informací. Nutno podotknout, že zejména životopisné údaje „vedlejších postav“ knihy se leckdy opakují. To ovšem při jejich množství není vůbec na škodu. Čtenář se pak v množství jmen a faktů lépe orientuje.

Pokop Tomek použil pro napsání této práce nepřeborné kvantum primárních pramenů. Logicky nejvíce využil v prvé řadě dokumentů z provenience Archivu bezpečnostních složek ČR a příslušných vojenských institucí, jako jsou Vojenský historický archiv a Vojenský historický ústav. Především pro získání informací o dění v Komunistické straně Československa a v širší rovině o tehdejších historických událostech použil prameny z archivních fondů Národního archivu. Velké množství použitých primárních pramenů svědčí o autorově vysoké profesionalitě a zkušenostech z jeho předchozích bádání. Tomek v knize čerpal také z Pichových autobiografických textů, které ovšem v úvodu kritizuje pro jejich subjektivitu. Tuto kritiku ovšem autor vlastně v textu sám popírá, když tyto statě užívá při analýze Pichova vztahu k jeho minulosti či ideologickému vývinu. Právě subjektivita tohoto rázu může být leckdy klíčem k pochopení motivů jednání historických osobností a jejich charakterů při historiografické práci. Většinou ji nelze jen tak pominout, pokud je pramenně dostupná, obzvláště při bádání biografického typu.

S pramennou základnou monografie souvisí také řada použitých ilustračních materiálů, které Tomek nashromáždil a kterými text umně doplnil pro čtenářovu lepší představu o životním příběhu Miroslava Picha.

Při psaní publikace využil Prokop Tomek také široké škály sekundárních pramenů. S některými z nich se dokonce dostal do přímého rozporu a tím se úspěšně pokusil vyvrátit historické mýty týkající se postavy Miroslava Picha. Ty se objevovaly zejména v pracích historiků z dob bývalého režimu (ať už z jejich osobních, či ideologických důvodů) a také novinářů především z dob všeobecného uvolnění československé společnosti koncem šedesátých let minulého století a také v období po listopadu 1989. Touto problematikou blahořečení ze strany historiků v době

komunistického zřízení nebo naopak demonizování v šedesátých a devadesátých letech se autor zabývá zejména v poslední části knihy, i když v prvním případě se toto téma prolíná celou knihou zejména ze strany samotného Picha a jeho autobiografických počinů. V případě glorifikování Pichových činů se Tomek staví (zřejmě oprávněně) především proti pracím historiků Jana Tesaře a Oldřicha Janečka, kteří se s Pichem znali osobně.

Celkově se autorovi v monografii daří věrohodně rekonstruovat Pichovu životní dráhu. Kromě této skutečnosti dokázal Prokop Tomek myslím věrně uvést na pravou míru zmytizovanou postavu Miroslava Picha-Tůmy a poodhalit bílá místa jeho života. Kromě toho se Tomkovi do této rekonstrukce podařilo zakomponovat osudy dalších osob, přehledně zmapovat vývoj druhého odboje ve východních Čechách a přidat společenský přesah v podobě problematiky vypořádání se s minulostí zločinů bezpečnostních složek, a to už od padesátých let minulého století do přítomnosti. Kniha je také významným vhledem do počátku bezpečnostních složek v období po druhé světové válce, potažmo po únoru 1948, v Československu. Možná je škoda, že autor nepřidal nějaké základní schéma vývoje zpravodajských služeb či orgánů (MNB, MV, StB, ZOB, OBZ a další), popřípadě také s tím související přehled vedoucích v těchto organizacích. To nicméně nebylo cílem této publikace.

Tomkova práce obecně efektivně provází Pichovým životem, zejména kariérním, ideologickým či politickým. Nicméně z hlediska Pichova soukromí autor myslím životní příběh tohoto neblaze proslulého příslušníka Státní bezpečnosti dobře a neinvazivně doplňuje. Tato biografická monografie je tedy kvalitním prostředkem pro čtenářovo pochopení organizace zločinů bývalého režimu a jeho fungování z hlediska bezpečnostního aparátu. Nabízí také částečné vysvětlení motivace Miroslava Picha-Tůmy, popřípadě dalších aktérů, kteří byli za zločinné chování bezpečnostních složek odpovědní.

Jiří Lehnert